

УДК 94(477)-21"1875/1920":792.036(477)](045)

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3\(21\)-1112-1127](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-3(21)-1112-1127)

Кузнець Тетяна Володимирівна доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, 20300, <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

Лісовська Ольга Василівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, 20300, <https://orcid.org/0000-0002-6290-7869>

НАЦІОНАЛЬНЕ ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО У ПОВІТОВОМУ МІСТІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Золота доба українського театру (80 – 90-ті роки ХІХ ст.) мала продовження і на початку ХХ століття, коли національне театральне мистецтво завойовувало симпатії все більших і більших глядацьких аудиторій. У статті на прикладі повітового центру Київської губернії – міста Умань – показано, що виступи сценічних колективів «театру корифеїв» мали найбільший успіх і найщиріші симпатії глядачів. На сторінках губернських газет «Жизнь и искусство» (1894 – 1900 рр.), «Киевское слово» (1887 – 1905 рр.), «Громадська думка» – «Рада» (1906 – 1914 рр.) упродовж 1896 – 1914 років опубліковано близько тридцяти заміток про театральне життя Умані. Маючи приміщення театру і не маючи власного театального колективу, місто приймало гастролуючі трупи і задовольняло культурно-естетичні потреби місцян. Відкриття театру 26 грудня 1896 р. ознаменувала трупа П. Саксаганського п'єсою І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля», головну роль у якій виконав сам автор. На сцені уманського театру виступали і російські, і німецькі трупи, і артисти італійської опери з Одеси. Але найбільший успіх мали гастролі українських театральних колективів і постановка п'єс українських авторів. Великий успіх у глядачів поліетнічного міста мала трупа Марка Кропивницького (1897 р.), Панаса Саксаганського (1896 і 1907 роки), Миколи Садовського (1914 р.). Наведений у статті матеріал переконливо свідчить про розвиток національного театального мистецтва наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., про популярність театру, який окрім культурно-мистецької розважальної функції, виконував завдання національно-патріотичного виховання. Адже найбільші глядацькі аудиторії збирали такі вистави як «Мартин Боруля»,

«Назар Стодоля», «Невільник», «Дай серцю волю – заведе в неволю», «Житейське море», «Хазяїн», «Недолюдки», «Прислужники», «Наталка Полтавка», опери – «Енеїда», «Утоплена», «Катерина», «Запорожець за Дунаєм», драми – «Мазепа», «Гетьман Дорошенко». Театр був місцем популяризації української культури, мови, історії.

Ключові слова: український театр, корифеї театру, Київська губернія, місто Умань, національна культурна спадщина, губернські газети.

Kuznets Tetiana Volodymyrivna Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian History, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 28, Uman, 20300, <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

Lisovska Olga Vasylivna PhD. (History), assistant, assistant professor of History of Ukraine Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova St., 28, Uman, 20300, <https://orcid.org/0000-0002-6290-7869>

NATIONAL THEATRICAL ART IN A COUNTY TOWN AT THE END OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Abstract. The golden age of Ukrainian theater (the 1880s–1890s) continued into the early 20th century when national theatrical art gained the sympathy of increasingly larger audiences. This article, using the example of the county center of the Kyiv Governorate – the town of Uman – demonstrates that performances by the stage groups of the "Theatre of Coryphaei" had the greatest success and the sincerest sympathy from the audience. In the pages of the provincial newspapers "Zhizn i iskusstvo" (1894–1900), "Kievskoe slovo" (1887–1905), "Hromadska dumka" – "Rada" (1906–1914), about thirty notes on the theatrical life of Uman were published from 1896 to 1914. Having a theater building and not having its own theater group, the town hosted touring companies and satisfied the cultural and aesthetic needs of the locals. The opening of the theater on December 26, 1896, was marked by P. Saksahanskyi's troupe performing Ivan Karpenko-Karyi's play "Martyn Borulia," in which the author himself played the lead role. Russian and German troupes, as well as Italian opera artists from Odessa, performed on the stage of the Uman theater.

However, the greatest success was achieved by tours of Ukrainian theater groups and productions of plays by Ukrainian authors. The troupe of Marko Kropyvnytskyi (1897), Panas Saksahanskyi (1896 and 1907), and Mykola Sadovskyi (1914) enjoyed great success among the audiences of the multiethnic city.

The material presented in the article convincingly demonstrates the development of national theatrical art at the end of the 19th and beginning of the 20th century, the popularity of the theater, which, in addition to its cultural and artistic entertainment function, served the purpose of national-patriotic upbringing. After all, the largest audiences were drawn to performances such as "Martyn Borulia," "Nazar Stodolia," "The Serf," "Give Freedom to the Heart – It Will Lead into Captivity," "Sea of Life," "The Host," "Underdogs," "Servants," "Natalka Poltavka," operas – "Aeneid," "The Drowned," "Kateryna," "Zaporozhian Beyond the Danube," dramas – "Mazepa," "Hetman Doroshenko". The theater was a venue for the popularization of Ukrainian culture, language, and history.

Keywords: Ukrainian theater, Theatre of Coryphaei, Kiev Governorate, city of Uman, national cultural heritage, provincial newspapers.

Постановка проблеми. Вивчення вітчизняного містознавства вже має незаперечні здобутки, що відзначають сучасні історики. Відома науковиця В. Шандра зазначає, що українські дослідники все частіше звертаються до вивчення історії українського міста XIX ст. [26, с. 10 – 27]. Але більше уваги приділяється великим містам, а історія малих продовжує залишатись незораним полем. А між тим, вони як і великі міста, перебували на шляху до модернізації і їх історія потребує детального висвітлення. В сучасній історіографії поширюється інтегративний підхід до висвітлення освітньо-культурного середовища повітових міст і малих містечок, прикладом чому є дослідження О. Прищепи [9, с. 143 – 154], у тому числі і про освітньо-культурний простір Умані [10, с. 70 – 86].

Актуальність звернення до означеної теми визначається двома чинниками: загальним науковим інтересом до містознавства, задоволення якого забезпечує сучасний методологічний інструментарій, та недостатнє вивчення історії малих міст (повітових центрів) та містечок. У межах мікроісторичного підходу можливе акцентування уваги на детальному вивченні культурного простору малих міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із сегментів культурного середовища міста було театральне життя. У повітових містах Волинської губернії його досліджує О. Карліна [4, с. 27 – 32], а першу спробу висвітлити театральне життя уманців наприкінці XIX – на початку XX ст. здійснено Т. Кузнець [6, с. 76 – 81]. Розширення джерельної бази дало можливість поглибити погляд на особливості театрального життя мешканців повітового міста і виявити деякі тенденції у запитах театральної публіки.

Метою даної статті була систематизація та аналіз інформації про театральні вистави в уманському театрі з часу його будівництва у 1896 році до 1914 р., що започаткував кардинальні зміни у житті соціуму, пов'язані з

Першою світовою війною та подальшими революційними подіями. Це дає змогу з'ясувати вектор глядацького інтересу, який увиразнював запити суспільства.

Джерельну базу склали публікації в щоденній літературній, політичній і художній газеті «Жизнь и искусство», що видавалася в Києві у 1894 – 1900 роках, та в щоденній літературно-політичній і економічній газеті «Киевское слово», що теж виходила в Києві з кінця 1886 до 1905 р. Обидві газети були консервативного спрямування і їх ніяк не можна запідозрити у симпатіях до української справи. На противагу їм газета «Громадська думка» (грудень 1905 – серпень 1906 р.) та її наступниця «Рада» (1906 – липень 1914 р.) була єдиною щоденною українською громадсько-політичною, економічною і літературною газетою ліберального напрямку. На її сторінках теж уміщувалась інформація про театр в Умані. Аналіз усієї опублікованої інформації у цих газетах дає можливість відтворити репертуар вистав на уманській сцені і показати симпатії публіки до тих чи інших мистецьких колективів.

Хронологічні межі статті хоч і прив'язані до конкретних подій – відкриття стаціонарного театру в Умані у 1896 р. і початок Першої світової війни, – але вони вкладаються у період становлення та розвитку національного театрального мистецтва, діяльності «театру корифеїв», представники якого пропагували українське театральне мистецтво і на сцені повітового міста.

Виклад основного матеріалу. Перший професійний український театр було відкрито 1882 р. в Єлисаветграді (нині – Кропивницький). Саме там склалося сузір'я блискучих талантів театрального мистецтва, за якими, з легкої руки анонімних авторів виданої 1901 р. книги «Корифеї української сцени», закріпилась назва – «корифеї» (найвизначніші діячі у галузі). Театр корифеїв склали Іван Карпенко-Карий, Михайло Старицький, Марко Кропивницький, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Заньковецька. Ініціатором створення першого в історії України професійного театру був Марко Лукич Кропивницький (1840 – 1910 рр.). До цього часу поширеним був аматорський театральний рух. Його розвитку перешкодив підписаний російським монархом 30 травня 1876 року Емський указ, за яким заборонялося українське письменство і з культурної сфери витіснялась українська мова.

У 80-х роках XIX ст. пункти Емського указу були дещо лібералізовані, а стосовно театральних вистав та вокальних творів з українськими текстами, перегляд рішення про заборону здійснено у тому напрямі, що вони можуть бути дозволені рішенням губернатора. Водночас наголошувалось на повній забороні влаштування українського театру і формування труп для виконання п'єс українською мовою. Підготовлені «Особливою нарадою» зміни до

Емського акту російський монарх затвердив 8 жовтня 1881 р. Згідно них дозволялося підконтрольне місцевій владі виконання українських п'єс, але заборонялась сама ідея створення окремого, одномовного українського театру. Але і такий дозвіл на українські вистави сприяв піднесенню театрального життя. Було легалізовано такі тенденції, коли десятки вимушено російських труп в Україні були налаштовані на відновлення українського репертуару, а тому з осені 1881 р. вони стали «російсько-малоросійськими», або й просто «малоросійськими». Та українізація театрального життя налякала імперську владу і Головне управління у справах друку 31 грудня 1883 р. ухвалило рішення про те, щоб влада на місцях дозволяла українські вистави лише за умови, що поряд з українською виставою ітиме російськомовна п'єса з такою самою кількістю актів, що й українська. Губернаторам українських губерній наказувалося звертати особливу увагу на неприпустимість пропаганди на сцені ідей «українофільства», у якому влада вбачала ідею української незалежності. У зв'язку з цим на території Київського генерал-губернаторства (Київська, Подільська і Волинська губернії) були заборонені виступи українських труп. Вони виступали у містах Південної та Східної України, а трупа М. Кропивницького – і у Петербурзі. У цей час формувався український репертуар, відточувалась акторська майстерність, набувався досвід виконавства. Трупа М. Кропивницького та трупа М. Старицького мали широку географію своїх гастролей, що включала Крим, Кубань, Поволжя, Вільно, Мінськ, Царство Польське, Закавказзя, Москву, С.-Петербург тощо.

У 1897 р. відбувся Перший всеросійський з'їзд сценічних діячів, на якому українські делегати рішуче висловлювались проти свавілля урядової цензури. Після цього цензура стає ліберальнішою, на театральних сценах з'являються історичні п'єси. Драматичне товариство в Києві уже ставило україномовні вистави. У центрі театрального життя було створене 8 квітня 1890 р. «Товариство російсько-малоросійських артистів під керівництвом П. К. Саксаганського». Його основу складали талановиті митці: М. Садовський, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий та їх вихованці. Основою репертуару була драматургія І. Карпенка-Карого, що заслужено вважається вершиною української драми 80 – 90-х років XIX ст. Поряд з основними трупами, що визначали обличчя театру в Україні, діяли і другорядні театральні колективи, керівниками яких були вихованці корифеїв українського театру, а відтак, їх діяльність вимірювалась високими критеріями ідейності та художності.

На подальшу лібералізацію цензури в театральному житті вплинули зміни періоду революції 1905 – 1907 рр. Хоч Емський указ не був офіційно скасований, однак він втратив чинність у зв'язку з виданням «Маніфеста громадянських свобод» 17 жовтня 1905 р. У вересні 1906 р. у Полтаві був відкритий перший стаціонарний театр М. Садовського, який з весни 1907 р.

перебрався до Києва і продовжив свою постійну роботу в орендованому приміщенні Троїцького народного дому. Ситуація «політичної відлиги», послаблення цензурних утисків позначились на репертуарі українського театру. Поряд з апробованими творами до репертуару включено класичні п'єси перекладеної драматургії: з російської «Ревізор» М. Гоголя, «Тепленьке місце» О. Островського, з польської «Зачароване коло» Л. Риделя та ін.

Поява стаціонарного театру в Києві була віховою подією в утвердженні українського національного театру, який уже до цього, перебуваючи на правах безправного мандрівного, мав великі творчі досягнення та власне мистецьке обличчя. Оцінюючи мистецькі надбання корифеїв українського театру імперської доби, український мистецтвознавець А. М. Драк (1925 – 2002 рр.) зазначав, що «утверджуючи рідну мову, звичаї, фольклор – вже тільки цим вони відкривали перед цілим світом красу і своєрідність етносу, домагалися визнання самого існування української нації. Національна ідея яскраво виявлялася у постановках музично-драматичних, де етнічні особливості давалися взнаки найяскравіше: спів, танок, обряди, фольклор, побут. Ще цільніше національна ідея проявлялася у спектаклях на історичну тему...» [3, с. 6 – 7].

Місто Умань було одним з одинадцяти повітових центрів Київської губернії, у якому за всеросійським переписом населення 1897 р. числилось 31 016 мешканців. За здійсненими нами на основі матеріалів перепису підрахунками 11 427 осіб були освіченими (грамотними), що становило 38,8% від усіх місцян [5, с. 153]. Здогадно що саме така категорія місцян найбільше прагнула задоволення своїх культурних потреб і мала можливість відвідувати театр. До побудови приміщення театру, виступи мандрівних сценічних виконавців відбувалися у літньому приміщенні міського саду «Шато-де-Флер». Та з настанням холодної пори року мандруючі артисти до Умані не приїжджали і культурне життя в місті затихало.

Звертаючись до театрального життя повітового центру, акцентуємо увагу на тому, що його поживавленню сприяла поява будівлі театру, що сталося у грудні 1896 р. У центрі міста, на перехресті двох вулиць – Київської і Штабної – на міському майдані, де декілька років тому було закладено міський сквер, була зведена велика дерев'яна будівля нового театру. Фінансували будівництво уманські підприємці на чолі з паном Фішманом. Будівництво тривало рекордно короткий термін – усього п'ять місяців. Про зовнішній вигляд уманського театру київська газета «Жизнь и искусство» повідомляла таке: вигляд театру був доволі пристойним, дещо псувала його відкрита галерея зі сходами з обох боків будівлі, але це необхідність на випадок пожежі. Внутрішнє розташування для провінційного міста визнане цілком задовільним: глядацька зала з трьома виходами була не меншою київського

театру в будинку Бергоньє; партер влаштований так, що в разі потреби його можна перетворити на арену цирку. Навкруг сцени були ложі, за якими стояли зручні дерев'яні лавки в один ряд вздовж стін усієї глядацької зали. Над ложами вивищувався другий ярус – круглий широкий балкон з кількома рядами таких самих зручних дерев'яних лавок. Усі місця для глядачів розташовані дуже зручно відносно сцени, звідусіль вона проглядалася однаково добре. Сама сцена достатньо простора і за шириною, і за глибиною, однак дещо занижка. Нижній коридор довкруг усієї глядацької зали досить широкий і слугуватиме за фойє [7, с. 3].

Спорудження будинку театру в центрі міста зумовило чимало пересудів і чуток, окремі з яких доповнюють офіційну інформацію. Так, на сторінки газети потрапила інформація про те, що за два роки до початку будівництва театру утримувач французького ресторану Мінель пропонував міській владі побудувати на місці, відведеному на театр, літнє кафе-ресторан і пропонував платити місту за це 300 руб. щороку, але йому було відмовлено. А під будівництво театру місто виділило більшу частину центрального майдану за суму 200 руб. за рік. Ще ходили чутки про те, що забудовники самовільно добудували до заднього фасаду театру двоповерховий будинок з житловим приміщенням, частину якого винайняв місцевий клуб велосипедистів за 800 руб. на рік. Досить активно обговорювалось твердження про те, що місто дуже зацікавлене у спорудженні стаціонарного театру, так як виділило забудовнику частину недавно закладеного міського скверу. Деякі песимістичні розмови велися і у колі любителів театрального мистецтва, зокрема, на кшталт того, що в Умані жителів багато, а публіки мало. Але загалом, будівництво стаціонарного театру в місці оцінювалось позитивно і його відкриття найбільше очікувала молодь.

Міський зимовий театр-цирк був відкритий в Умані, як уже зазначалося, 26 грудня 1896 р. Першою на новій сцені виступила трупа Панаса Саксаганського з п'єсою Івана Карпенка-Карого «Мартин Боруля» з автором у головній ролі. Газета «Жизнь и искусство» 4 січня 1897 р. повідомляла, що театр був переповнений, а поява автора на сцені супроводжувалась тривалими оваціями. На сцену у вигляді дощу посипались різнокольорові паперові блискітки, на яких були написані слова похвали виконавцям ролей. Артисти були зворушені таким теплим прийомом і захочені, блискуче грали свої ролі, що викликало ще сильніші овації глядачів. По завершенні спектаклю, артистам піднесли на сцену вітальну адресу [22, с. 3].

Виступали на сцені уманського театру і українські, і російські трупи: після трупи Садовського, в Умані гастролював український театральний колектив Світлова-Милославського, на зміну якому приїхала російська трупа Черепова-Орловського. Стосовно останньої, то київська газета «Жизнь и

искусство» повідомляла, що, не дивлячись на сильний склад цього колективу, успіхом в Умані він похвалитися не може. Пояснюється це тим, що «уманці не виявляють особливої уваги російському драматичному театрові, а усі свої симпатії повністю переносять на «малоросів», так що трупа П. Саксаганського виступала в місті більше двох місяців. Говорячи про театр в Умані, потрібно відмітити той факт, що малоросійські спектаклі привертають багато відвідувачів з простолюду. Служниці, візники, ремісники, усі однаково охоче несуть свої четвертаки в театр, де все для них рідне: типи, побут, мова» [1, с. 3]. Анонімний автор цього допису до газети навіть пропонував з огляду на це: або знизити вартість квитків на «гальорку», або час від часу давати народні спектаклі за зниженими цінами.

Уманський театр приймав і оперні колективи. Наприкінці жовтня 1897 р. уманці слухали оперу «Євгеній Онегін», головну роль в якій виконував пан Гладков, а патрію Ленського виконував відомий тоді оперний співак М. Медведєв, якого на три гастролі запросило в Умань «Товариство оперних артистів». Публіка зустріла Гладкова бурхливими аплодисментами і піднесла йому золотого годинника. Та як виявилось, його гра на сцені не була бездоганною: голос звучав красиво, але гра була слабкою і не давала найменшого уявлення про характер його персонажа – Онегіна [2, с. 4]. Гра пана Медведєва у ролі Ленського приносила публіці справжнє задоволення. Успіх мали і виконавці жіночих ролей: пані Домелі (Тетяна) і пані Зайцева (нянька).

Після оперного колективу на сцені уманського театру виступала німецька театральна трупа, а у грудні 1897 р. на десять спектаклів до Умані приїхала трупа українського драматурга, актора, режисера і композитора, одного із засновників українського професійного театру Марка Кропивницького. Адміністрація театру, передбачаючи аншлаг і великий вплив публіки, повідомляла власнику будинку про необхідність заміни гасових ламп електричним освітленням [7, с. 3].

Після 21 грудня 1897 р. трупа М. Кропивницького виїхала з Умані і упродовж п'яти місяців театр пустував. Така довга перерва була зумовлена заборонаю київського губернатора використовувати театр до тих пір, поки у ньому не буде електричного освітлення. І тільки коли театр електрифікували, то 7 червня 1898 р. театральне життя в Умані відновив гастрольний спектакль артистів київської драматичної трупи під керівництвом П. І. Владикіна, яка дебютувала в місті з комедією Зудермана «Честь». Вистава сподобалась уманцям, а найбільший успіх мав артист імператорських московських театрів М. Ф. Багров. З приводу цієї вистави київська газета «Жизнь и искусство» опублікувала коментар анонімного автора про те, що драматична вистава довго в уманському театрі йти не може. «При незначній кількості місцевої

інтелігенції, театру доводиться розраховувати на середній купецький стан, а він «драм» не любить і вимагає від театру тільки співу і танців» [23, с. 3]. Другою виставою на уманській сцені київська трупа поставила «Доходное место» О. Островського, але публіки вона зібрала не багато.

На уманській театральній сцені виступали і артисти італійської опери з Одеси. У серпні 1899 р. уманців радувала трупа під керівництвом Ф. Кастеллано, яка виконала такі опери: французького композитора «Фауст» і опери італійського композитора Джузеппе Верді «Ріголетто» та «Трубадур». За два дні до оперних вистав усі квитки у театральних касах були розкуплені. І це було не дивним, так як італійська опера в Умані звучала вперше. На хвили такого піднесення в театральному житті мешканців повітового міста антрепренер театру анонсував приїзд до Умані московських артистів.

Але московська драматична трупа успіху в Умані не мала. Вистави відбувалися два рази в тиждень, але артистам доводилось грати перед напівпорожньою залюю. Кореспондент газети «Жизнь и искусство» пояснював це тим, що у виставах задіяно по 5 – 6 персонажів. Справа, напевне, була не тільки в цьому, але іншої інформації виявити не вдалося.

Після московських артистів у театрі виступала російсько-українська група театральних виконавців під керівництвом пана Лаврова-Вишневецького. Спочатку своїх гастролей трупа успіху не мала і валові збори були мізерними. Але після кількох вистав вона завоювала симпатії публіки і глядацька зала стала заповнюватися. Вистави мали успіх, а валові збори досягли 120 руб.

Про театральний колектив Лаврова-Вишневецького губернська газета «Киевское слово» написала, що її режисер пан Решетніков був досвідчений, стараний і закоханий у свою справу, а це разом з якісним складом трупи забезпечує успіх усіх вистав. Найбільші симпатії публіки мали: пан Решетніков у ролі коханця, пан Стодоля (коханець), пан Фігнер-Бурлаченко (простак і комік), Уралов (резонер), а з актрис – Марченко-Шатковська і Богуславська [11, с. 3]. У повному складі 5 жовтня 1899 р. трупа розпочала зимовий сезон п'єсою Т. Шевченка «Назар Стодоля» з артистом Решетніковим у головній ролі. Вистава мала великий успіх і виконавців головних ролей публіка нагороджувала бурхливими аплодисментами. З не меншим успіхом проходили вистави «Невільник» за твором М. Кропивницького і «Дай серцю волю – заведе в неволю». В останній п'єсі вперше виступав артист Стодоля у ролі Семена Мельниченка і артист Бурлаченко – в ролі Івана Непокритого.

Театральний сезон 1899 р. був пам'ятним для уманців виставою українського театрального діяча, одного з корифеїв українського побутового театру Михайла Старицького «Циганка Аза». З пані Кочубей-Дзбановською у головній ролі вистава мала великий успіх і у сценічному, і у матеріальному відношеннях. Талановита артистка у ролі циганки Ази своєю прекрасною

грою заворожувала публіку. Роль молодого палкого цигана Василя виконував артист Решетніков, гра якого теж подобалась глядачам. Загальний успіх виставі забезпечували артисти Решетніков, Уралов, Фігнер-Бурлаченко, Стодоля та жіночий склад трупі – Кочубей-Дзбановська, Барвінок, Нікольська... , – повідомляла у № 311 за 1899 р. газета «Жизнь и искусство». На зміну цьому театральному колективу на гастролі до Умані прибула російська оперна трупа А. А. Ейхенвальда, яка 14 грудня 1899 р. поставила оперу «Ріголетто».

З 1-го травня 1903 р. в уманському міському театрі почалися вистави «Товариства російських драматичних артистів» під керівництвом В. І. Мальцева. До складу Товариства входили: актриси Трефілова, Лихомська, Сорохтіна, Іволгіна, Ольгіна, Горвіц, Бібікова та актори Горін, Пельтцер, Успенський, Ячменєв, Ільїн, Лебедев, Корецький 1-й, Корецький 2-й. Товариство відкрило сезон відомою комедією «Ревізор». Після неї були поставлені вистави «Ідіот», «Холостая семья», «Без солнца люди», «Во дворе, во флигеле», «Масони» – фарс, «Затерянный мудрец», «Потонувший колокол», «Извозчик Геншель», «Иванов». Усі п'єси мали якісну постановку. Публіка тривалими аплодисментами відзначала гру артисток Трефілової, Лихомської, Сорохтіної та артистів Горіна, Успенського, Ячменєва, Пельтцера. Правда анонімний театрал «Днепров» критикував виконання Пельтцером ролей драматичних коханців. Але загалом, оцінка гри театральних діячів була позитивною, – так писало «Киевское слово» у № 5526 за 1906 рік.

«Товариством російських драматичних акторів» 7 червня 1903 р. в театрі поставлена п'єса М. Горького «На дне». З виконавців ролей публіці подобалась гра артиста Пельтцера (Лука), Ячменєва (Сатін), Успенського (Бубнов) та Корецького у ролі Костильова. Публіки було не багато, але тільки тому, що у євреїв був траур в пам'ять Кишинівського погрому 6 – 8 квітня 1903 р. і вони не відвідували театру, збір був не повним. Саме так пояснювало «Киевское слово» у номері від 15 червня 1903 р. не заповненість театральної зали з російською п'єсою в Умані.

У 1904 р. найважливішою подією театального життя в Умані були гастролі оперної трупі, у складі якої виступала оперна співачка пані Надєждіна, уже відома виконанням ролей Тетяни і Тамари. Її партії супроводжувались бурхливими аплодисментами [8, с. 3].

У травні 1904 р. в Умані гастролювала трупа І. Р. Пельтцера. Кореспондент «Киевского слова» повідомляв газеті інформацію про те, що йому пощаслилось бачити гру цієї трупі у п'єсах «Волна» і «Честь». Виконання ролей було бездоганним, а особливої уваги заслуговувала артистка Варягіна. Сценічна зовнішність, темперамент, благородство та витончена гра виокремлювали її і у більш серйознішій трупі. Серед чоловічого персоналу

трупі виділялася гра артистів Тарського і Пельтцера. І хоч це не була, можливо, загальна оцінка роботи театрального колективу, але така інформація поширювалася київською губернською газетою.

Упродовж січня 1906 р. в уманському театрі виступала трупа М. Пономаренка. Про вистави трупи перша щоденна українська громадсько-політична газета «Громадська думка» повідомляла, що у складі колективу є артисти, які заслуговують доброго слова. Таке слово слід сказати про добродійку Кохановську, що грає ролі комічних бабів. Граючи простих селянок, д. Кохановська дає високохудожні типи. На великий тільки жаль, артистка має іноді тенденцію «догодити галерці» і впадає в шарж, а се робить вельми негарне враження на ту частину публіки, котра бачить сю навмисну помилку». А щодо чоловічого складу трупи, то газета відзначала «вдатніших артистів-коміків Пономаренка і Горського. Особливо останній незвично грає роль жидів-шинкарів і дідів-селян. Вельми жаль, що і д. Горський має хибу д. Кохановської: він часто й густо впадає в шарж» [24, с. 4]. Дописувач газети інформував, що 22 січня уманці дивились виставу «Житейське море» І. Карпенка-Карого. Театр був повнісінький, але, за твердженням автора газетної замітки, «надії публіки не справдились: п'єсу грали незвичайно погано. Здається тільки один д. Горський (Крамарюк) зрозумів і сповнив свою роль як слід. Останні артисти й артистки грали мляво, не розуміючи і на краплю своїх ролей. Хоч нігде правди діти, в 4-ій дії Барильченко (д. Замічковський) почав якось помацки ніби то натрапляють на свою стежку, але тим не поправив негативного враження, яке зробив своєю грою на публіку в перших 3-х діях. Великий жаль, що д. Пономаренко, маючи на меті знайомити публіку з кращими драматичними творами українського письменства, не дуже журиться про те, щоб до ладу підготувати для цієї речі своїх артистів» [24, с. 4].

Початок 1907 р. для поціновувачів театрального мистецтва повітового міста був знаменний тим, що після восьмирічної перерви на гастролі приїхала трупа П. Саксаганського. Чутки про приїзд відомого колективу ширились містом ще у грудні 1906 р., а про гастролі на уманській сцені українського театрального колективу київська газета «Рада» повідомляла 28 січня 1907 р. Кореспондент газети з Умані писав: «З нетерплячкою ждала публічність приїзду його (П. К. Саксаганського – авт.) ... Тепер дочекались... Перед нашими очима проходять дивні типи з «Суєти», «Житейського моря», «Хазяїна» й інших п'єс І. К. Тобілевича. В трупі грають такі славні артисти, як д. Саксаганський, шановний автор поїменованих п'єс, д.д. Ліницька, С-донська та інші. Про гру таких артистів багато казати не доводиться: їх ймення свідчить про те. Ми, здається, бачимо не гру на сцені, а справжнє життя» [25, с. 4]. Репертуар трупи складали, переважно, п'єси І. Карпенка-Карого (І. К. Тобілевича).

Ще уманці побачили такі п'єси як «Недолюдки» і «Прислужники». Анонімний автор допису до київської газети «Рада» з приводу гастролей трупи П. Саксаганського в Умані написав: «Взагалі вплив вистав на нашу «інтернаціональну» публіку великий, яка до сього бачила в українському театрі веселу забавку з співами та танцями, а не з поважним змістом» [25, с. 4].

Трупа М. Садовського приїхала до Умані 24 лютого 1914 р. Першою виставою була поставлена «Наталка Полтавка», у якій Микола Карпович Садовський грав роль «пана Возного» [12, с. 4]. Трупа привезла в Умань, а потім – до Вінниці такі опери: «Утоплена», «Енеїда», «Наталка Полтавка», «Галька», «Пан Сотник», «Катерина», «Запорожець за Дунаєм». У репертуарі були драми і комедії – «Мазепа», «Зачароване коло», «Натусь», «Молода кров», «Гетьман Дорошенко», «Брехня», «Суєта», «Життейське море», «Бондарівна», «Наймичка», «Нахмарило», «Зимовий вечір», «Чарівниця», «Старе гніздо і молоді птахи», «Дячиха», «Пан-Штукаревич», «Миреле Ефрос», «Жидівка Вихрестка», «На першій гулі», «По ревізії» і «Артист» [13, с. 4]. З приводу оцінок виступів трупи М. Садовського, то газета «Рада» 28 лютого 1914 р. писала, що колектив має великий успіх в Умані. «Публіки буває дуже багато; збори гарні. Місцева газета «Провінційний голос» пише, що постановки п'єс такі, яких ще не бачила досі уманська публіка» [14, с. 6]. У номері 51 від 4 березня 1914 р. повідомлялося, що «трупа М. К. Садовського має величезний успіх в Умані. Місцеві газети пишуть дуже прихильні рецензії. Остання вистава оп. «Утоплена» зібрала повнісінький театр» [15, с. 4].

Кореспондент газети «Рада» повідомляв 6 березня 1914 р. з Умані, що «уманська публіка захоплюється виставами трупи д. Садовського і охрестила трупу «художньою». Обидві місцеві газети пишуть про ці вистави дуже прихильні рецензії. «Провінційний голос» пише, наприклад: постановки оп. «Утопленої» і др. «Чарівниці» були для Умані справжнім святом мистецтва. Такої художньої і повної краси постановок п'єс Умань ще не бачив. Коли перед третьою дією «Утопленої» піднялася завіса, публіка була захоплена: «яка краса, нічого подібного не бачили» – чутно було. Художню постановку доповнювала така ж художня гра артистів. Не менші похвали припадають і на долю дирижора п. Кошиця. Взагалі успіх трупи д. Садовського в Умані величезний» [16, с. 4]. Український хоровий диригент, композитор, етнограф Олександр Антонович Кошиць (1875 – 1944 рр.) з 1912 р. до 1916 р. працював на посаді диригента в театрі Миколи Садовського. Тоді він ставив опери Миколи Лисенка, Дениса Січинського, П'єтро Масканьї та ін., написав музику до п'єс «Дай серцю волю – заведе в неволю» Марка Кропивницького, «Казка старого млина» Спиридона Черкасенка. Диригування талановитого композитора О. Кошиця було неабиякою родзинкою театрального колективу Миколи Садовського.

Окрім українських вистав трупа М. Садовського поставила на сцені уманського театру і комедію М. Гоголя «Ревізор» в українському перекладі [17, с. 3]. Київська газета «Рада» 22 березня 1914 р. повідомляла, що вистави трупи М. К. Садовського проходять в Умані «з гарним матер'яльним і художнім успіхом. Найбільший успіх мають оперні вистави і п'єси В. Винниченка» [18, с. 4]. Гастролі трупи в Умані завершилися наприкінці березня 1914 р. і театральний колектив від'їхав до Вінниці. Останньою виставою у межах цих гастролей в Умані планувалась вистава Л. М. Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко», головну роль у якій зіграв Микола Карпович Садовський. Вона «пройшла з величезним успіхом; п'єса і гра артистів зробили на місцеву публіку велике вражіння», – писала київська газета «Рада» 27 березня 1914 р. [19, с. 4]. Ставний, гарний, з прекрасним голосом М. К. Садовський відзначався винятковою пластичністю, глибиною і щирістю почуттів. Його сценічні образи вражали історичною і соціальною конкретикою, психологічною глибиною, чіткістю та емоційністю, а тому не могли не справляти сильного враження на глядацький загал.

Під час гастролей трупи М. Садовського в Умані стався такий казус. Перед постановкою на сцені п'єси «Дві сім'ї» Марка Кропивницького почали виготовляти афішу. «Як звичайно, на афішах надруковано було – у 4-ій дії «Весільний ритуал». Уманська адміністрація побачила в слові «ритуал» «нарушення общественного спокойствия» і, викликавши помічника режисера, д. Миленка, заборонила друкувати на афішах слово «ритуал», порадивши замінити його словом «обряд». В противному разі п'єсу були б зовсім заборонили до вистави» [20, с. 4]. Афішу таки замінили і п'єса пройшла з великим успіхом. Після неї була ще зіграна вистава І. Карпенка-Карого «Суєта» і тільки 28 березня 1914 р. трупа завершила свої виступи на уманській сцені. Ця вистава пройшла з величезним успіхом. «Театр був повнісінький; в кінці вистави публіка зробила гучну овацію всім артистам. Було багато коштовних подарунків і квіток. Уманська газета «Провінціальний голос», подаючи рецензію про цю останню виставу, написала: «Лишається тільки побажати, щоб розлука з чудовою трупою була не надовго» [21, с. 4]. На початку квітня 1914 р. трупа М. Садовського виїхала до Вінниці.

Та сталося так, що розлука виявилась довгою. Восени 1914 р. розпочалася Перша світова війна, а з 1917 р. революційні події потужною круговертю увірвалися у життя місця, змінивши звичний його ритм та пріоритети.

Висновки. Таким чином, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у культурному просторі повітового міста значне місце займав театр. На сцені стаціонарного театру в Умані виступали українські та російські артисти, зарубіжні та вітчизняні оперні виконавці. Уманці мали можливість насолоджу-

ватись грою «театру корифеїв», мистецтво яких демонстрували трупи Панаса Саксаганського, Марка Кропивницького, М. Садовського. На уманській сцені були зіграні кращі зразки українського театрального мистецтва – п'єси І. Карпенка-Карого, М. Старицького, українські переклади класичних творів. Виступали перед уманцями і оперні виконавці та російсько-українські театральні колективи. Але глядацькі симпатії однозначно були на боці українських виконавців. Свідченням тому є інформація з київських губернських газет «Жизнь и искусство» та «Киевское слово», яких аж ніяк не можна запідозрити у симпатіях до української національної культури. Як свідчить наведений у статті матеріал, саме національне театральне мистецтво на сцені повітового театру зумовлювало аншлаги та викликало схвальні відгуки. Тобто, українське театральне мистецтво мало сильний вплив на глядацький загал навіть такого поліетнічного міста як Умань.

Література:

1. Г. Умань. *Жизнь и искусство*. 1897. № 195. С. 3.
2. Г. Умань. *Жизнь и искусство*. 1897. № 311. С. 4.
3. Драк А. Спадщина, яку ми так і не осягнули. *Український театр*. 1994. № 1. С. 6 – 7.
4. Карліна О. Театральне життя у повітових містах Волинської губернії в першій половині ХІХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 21. С. 27 – 32.
5. Кузнець Т. В. Населення Уманщини ХІХ – початку ХХ століття: Монографія. К., 2005. 195 с.
6. Кузнець Т. В. Театральне життя в повітовому місті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. за матеріалами губернської преси. Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 54: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12 – 13 жовтня 2023 р.) / Редкол.: О. Яремко та ін. Тернопіль, 2023. 101 с.
7. Областные вести (от нашего корреспондента). Умань. *Жизнь и искусство*. 1896. № 341. С. 3.
8. Опера в Умані. *Киевское слово*. 1904. № 5837. С. 3.
9. Прищеп О. Освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: теоретичний зріз проблеми. *Регіональна історія України: Зб. наук. статей*. К., 2014. Вип. 8. С. 143 – 154.
10. Прищеп О. Освітньо-культурний простір Умані крізь призму комунікативних практик містян (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. *Сторінки історії*. Збірник наукових праць. К., 2023. Вип. 57. С. 70 – 86.
11. Театральные вести. *Киевское слово*. 1899. № 4237. С.3.
12. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 42. С. 4.
13. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 43. С. 4.
14. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 48. С. 6.
15. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 51. С. 4.
16. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 53. С. 4.
17. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 62. С. 3.

18. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 67. С. 4.
19. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 70. С. 4.
20. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 71. С. 4.
21. Театр і музика. *Рада*. 1914. № 74. С. 4.
22. Уманские театральные вести. *Жизнь и искусство*. 1897. № 4. С. 3.
23. Уманские театральные вести. *Жизнь и искусство*. 1898. № 165. С. 3.
24. Умань. *Громадська думка*. 1906. № 27. С. 4.
25. Умань. *Рада*. 1907. № 23. С. 4.
26. Шандра В. Українське місто у складі Російської імперії XIX ст.: огляд сучасної української історіографії. *Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)*. К., 2019. С. 10 – 27.

References:

1. G. Uman [Uman town]. (1897). *Zhizn i isskustvo – Life and art*. № 195. S. 3 [in Russian].
2. G. Uman [Uman town]. (1897). *Zhizn i isskustvo – Life and art*. № 311. S. 4 [in Russian].
3. Drak, A. (1994). Spadshchyna, yaku my tak i ne osiahnuly [A legacy that we have not yet grasped]. *Ukrainskyi teatr – Ukrainian theater*. № 1. S. 6 – 7 [in Ukrainian].
4. Karlina, O. (2013). Teatralne zhyttia u povitovykh mistakh Volynskoi hubernii v pershii polovyni XIX st. [Theatrical life in the district towns of the Volyn province in the first half of the 19th century]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University*. Vyp. 21. S. 27 – 32 [in Ukrainian].
5. Kuznets, T. V. (2005). Naseleння Umanshchyny XIX – pochatku XX stolittia: Monohrafiia [The population of Umanshchyna in the 19th and early 20th centuries: Monograph]. K. 195 s. [in Ukrainian].
6. Kuznets, T. V. (2023). Teatralne zhyttia v povitovomu misti naprykintsi XIX – na pochatku XX st. za materialamy hubernskoi presy [Theatrical life in the county town at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. according to the materials of the provincial press]. *Aktualni doslidzhennia pravovoi ta istorychnoi nauky – Actual studies of legal and historical science*. Vypusk 54: materialy Mizhnarodnoi naukovoï internet-konferentsii (m. Ternopil, Ukraina, m. Opole, Polshcha, 12 – 13 zhovtnia 2023 r.) / Redkol.: O. Yaremko ta in. Ternopil. 101 s. [in Ukrainian].
7. Oblastnie vesti (ot nashego korrespondenta). Uman [Regional news (from our correspondent). Uman]. (1896). *Zhizn i iskusstvo – Life and art*. № 341. S. 3 [in Russian].
8. Opera v Umani [Opera in Uman]. (1904). *Kievskoe slovo – Kiev word*. № 5837. S. 3 [in Russian].
9. Pryshchepa, O. (2014). Osvitno-kulturne seredovyshe povitovykh mist i mistechok Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX st.: teoretichniy zriz problemy [The educational and cultural environment of the district cities and towns of the Right Bank of Ukraine at the end of the 18th and the beginning of the 20th centuries: a theoretical section of the problem]. *Rehionalna istoriia Ukrainy: Zb. nauk. Statei – Regional history of Ukraine: Collection of scientific articles*. K. Vyp. 8. S. 143 – 154 [in Ukrainian].
10. Pryshchepa, O. (2023). Osvitno-kulturnyi prostir Umani kriz pryzmu komunikatyvnykh praktyk mistian (kinets XVIII – pochatok XX st. [The educational and cultural space of Uman through the prism of the communicative practices of the townspeople (the end of the 18th – the beginning of the 20th century)]. *Storinky istorii – Pages of history*. Zbirnyk naukovykh prats. K. Vyp. 57. S. 70 – 86 [in Ukrainian].

11. Teatralnie vesti [Theater news]. (1899). *Kievskoe slovo – Kiev word*. № 4237. S. 3 [in Russian].
12. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 42. S. 4 [in Ukrainian].
13. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 43. S. 4 [in Ukrainian].
14. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 48. S. 6 [in Ukrainian].
15. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 51. S. 4 [in Ukrainian].
16. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 53. S. 4 [in Ukrainian].
17. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 62. S. 3 [in Ukrainian].
18. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 67. S. 4 [in Ukrainian].
19. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 70. S. 4 [in Ukrainian].
20. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 71. S. 4 [in Ukrainian].
21. Teatr i muzyka [Theater and music]. (1914). *Rada – Council*. № 74. S. 4 [in Ukrainian].
22. Umanske teatralnie vesti [Uman theater news]. (1897). *Zhizn i isskustvo – Life and art*. № 4. S. 3 [in Russian].
23. Umanske teatralnie vesti [Uman theater news]. (1898). *Zhizn i isskustvo – Life and art*. № 165. S. 3 [in Russian].
24. Uman [Uman]. (1906). *Hromadska dumka – Public Opinion*. № 27. S. 4 [in Ukrainian].
25. Uman [Uman]. (1907). *Rada – Council*. № 23. S. 4 [in Ukrainian].
26. Shandra, V. (2019). Ukrainske misto u skladi Rosiiskoi imperii XIX st.: ohliad suchasnoi ukrainskoi istoriohrafii [A Ukrainian city as part of the Russian Empire in the 19th century: an overview of modern Ukrainian historiography]. *Vid muriv do bulvariv: tvorennia modernoho mista v Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX st.) – From walls to boulevards: creation of a modern city in Ukraine (late 18th – early 20th centuries)*. K. S. 10 – 27 [in Ukrainian].